

JAARVERSLAG

2007

Inhoudsopgave jaarverslag Antroposana 2007

Bladzijde 3	Lijst van gebruikte afkortingen
Bladzijde 4	Algemeen overzicht 2007
Bladzijde 5	Financiële situatie
Bladzijde 6	Bestuur
Bladzijde 7	Achterban, Inleiding, Afdelingen, Einde overgangsfase
Bladzijde 8	Stabiliseren, nieuwe afdelingen (i.o.)
Bladzijde 9	Ledenraad, Informele bijeenkomst, Enquête
Bladzijde 10	Professionalisering, Contact met de achterban
Bladzijde 12	Activiteiten; Inleiding, Voorlichting/informatieverschaffing, Het Tijdschrift
Bladzijde 13	Informatiefolders, Voorlichtingsactiviteiten afdelingen, Internet, Mini-symposium
Bladzijde 14	Belangenbehartiging; belangenbehartiging van de afdelingen, Ledenwerving, PR en communicatie, Positie in Nederland
Bladzijde 15	Positie in Europa
Bladzijde 16	Juridische procedures over antroposofica
Bladzijde 17	Verzekeringen, Keuzevrijheid, vraagsturing en effectiviteit
Bladzijde 18	IKBC, Werkgroep Antroposofische Kliniek
Bladzijde 19	Voorwaardenscheppend, Lotgenotencontact
Bladzijde 20	Bijlage 1: bestuur, ondersteuning en werkgroepen
Bladzijde 21	Bijlage 2: redactie, Bijlage 3: afdelingen

Lijst van gebruikte afkortingen

AG	Antroposofische gezondheidszorg
AViN	Antroposofische Vereniging in Nederland
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
BIG	zie Wet BIG
CAM	Complementary and Alternative Medicine
CBO	Centraal Begeleidingsorgaan voor de intercollegiale toetsing
CBG	College ter Beoordeling van Geneesmiddelen
CG-raad	Chronisch zieken en gehandicapten-raad
CvZ	College van Zorgverzekeringen
DB	Dagelijks Bestuur
DBC	Diagnose Behandel Combinatie
EFPAM	European Federation of Patients' Associations for Anthroposophic Medicine
FAG	Federatie Antroposofische Gezondheidszorg
FCZ	Federatie Complementaire Zorg
Fonds PGO	Fonds voor Patiënten- en Gehandicaptenorganisaties en Ouderenbonden
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
HOED	Huisartsen onder één dak
IKBC	Interdisciplinaire Klachten- en Bemiddelingscommissie voor de Antroposofische gezondheidszorg
IKG	Informatie- en Klachtenbureau Gezondheidszorg (onderdeel RPCP)
KVHN	Koninklijke Vereniging Homeopathie Nederland
LRV	Ledenraadsvergadering
NIVEL	Nederlands Instituut voor Onderzoek van de Gezondheidszorg
NPCF	Nederlandse Patiënten Consumenten Federatie
NPV	Nederlandse Patiënten Vereniging (christelijk)
NVAA	Nederlandse Vereniging van Antroposofische Artsen
NVAZ	Nederlandse Vereniging van Antroposofische Zorgaanbieders
PAG	Platform Antroposofische Gezondheidszorg
PAK	Patiëntenbelangenvereniging Antroposofische Kliniek
PPAG	Patiënten Platform Antroposofische Gezondheidszorg omgevormd tot Antroposana
PPCG	Patiënten Platform Complementaire Gezondheidszorg
RPCP	Regionaal Patiënten Consumenten Platform, nu Zorgbelang
RTC	Randomised Clinical Trial
SAIG	Stichting Antroposofische Intramurale Gezondheidszorg
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Wet BIG	Wet op de Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg
WIZ	Werkgroep Integrale Zorg
ZN	Zorgverzekeraars Nederland
WMO	Wet Maatschappelijke Ondersteuning
NVAZ	Nederlandse Vereniging Antroposofische Zorgaanbieders
ZON-MW	Zorg Onderzoek Nederland-Medische Wetenschappen

Algemeen overzicht 2007

In het derde jaar na de omvorming heeft Antroposana zich vooral gericht op stabilisering van de vereniging en de collectiviteit van de Antroposana-polis. Beide zijn dit jaar verder gegroeid. De band is verstevigd door een koppeling van de polis aan het lidmaatschap van Antroposana, omdat er volgens het College van Zorgverzekeringen bij een collectiviteit een aantoonbare relatie moet zijn.

Kenmerkende activiteiten

Antroposana heeft zich naar buiten toe dit jaar duidelijk geprofileerd door:

- de bijdrage in de organisatie van het FNV- debat 'Gezond Alternatief' over de plaats van complementaire zorg in de basisverzekering.
- de Antroposana-reis naar het Europese Hof van Justitie in Luxemburg i.v.m. de juridische procedures over de antroposofica.
- het Fusion-congres waarbij de directeur van Antroposana vanuit het perspectief van de patiënt heeft gesproken over de antroposofische gezondheidszorg (AG) bij de middagsessies.
- De aanwezigheid op de Open Dagen van Weleda met een stand.

Verder heeft Antroposana op verschillende congressen, bijeenkomsten van VWS, KNMG, ZON-MW en NPCF de stem van mensen, die kiezen voor antroposofische gezondheidszorg, laten horen.

Via onze e-nieuwsbrief is een succesvolle bliksemactie georganiseerd naar de leden van de Vaste Commissie voor VWS van de Tweede Kamer in zake de dreigende BTW-heffing in het Belastingplan 2008 op de behandeling van complementair werkende artsen.

Ook op plaatselijk niveau hebben de afdelingsbesturen, de coördinatiegroepen en werkgroepen een breed scala aan activiteiten georganiseerd van open dagen en lezingen tot overleg met de plaatselijke apotheek over de beschikbaarheid van antroposofische geneesmiddelen.

Door al deze inspanningen wordt Antroposana interessant voor steeds meer mensen:

- Er waren ruim 76.000 bezoekers van de Antroposana-website, 8000 meer dan vorig jaar, met een maximum gemiddelde per dag van 285 bezoekers in de maand november.
- Er hebben zich 1.586 nieuwe huishoudens aangemeld als lid van Antroposana. Daartegenover hebben er 777 opgezegd na de noodzakelijke focus van de verzekering op artsen en antroposofische therapieën. Dit betekent dat het aantal leden (huishoudens) van 7.706 in januari is gestegen naar 8.515 eind december en daarmee vertegenwoordigt Antroposana ongeveer 20.000 mensen.
- Het aantal polissen voor de collectiviteit is in totaal licht gegroeid van 3.457 naar 3.537. Het aantal deelnemers aan de collectiviteit is eind 2007 ruim 6400 mensen.

Samenwerking

De samenwerking van Antroposana met andere organisaties in het complementaire gezondheidszorgveld is verstevigd door onze deelname aan de Werkgroep CAM (Complementary and Alternative Medicine). Hierin bundelen verschillende (patiënten)organisaties van de 4 hoofdstromen, acupunctuur, antroposofische geneeskunde, homeopathie en natuurgeneeskunde, hun krachten om de positie van de complementaire zorg te verbeteren. Zo is ondermeer intensief samengewerkt met FNV-Bondgenoten aan de organisatie van een geslaagd debat 'Gezond alternatief' voor politici en beleidsmakers over de plaats van complementaire gezondheidszorg in de basisverzekering. Naar aanleiding hiervan is de directeur van de grote patiëntenkoepel NPCF, Iris van Bennekom, zelfs uitgenodigd in het TV-programma

Goedemorgen Nederland waarin zij duidelijk stelde dat de patiënt recht heeft op de zorg, die bij hem past, ook als dat complementaire zorg is.

In februari en november zijn er gesprekken met haar geweest waarbij zij o.a. heeft ingestemd met een Patiënten Platform Complementaire Zorg onder de vlag van de NPCF. De voorbereidingen zijn erop gericht om dit platform van zo'n zeven patiëntenorganisaties begin 2008 van start te laten gaan.

Interne organisatie

Naast de activiteiten naar buiten heeft Antroposana tevens aandacht besteed aan de interne organisatie. Bestuurslid Maria Dudink, contactpersoon voor de afdelingen, heeft hierover een enquête gehouden onder de besturen en coördinatiegroepen van de afdelingen. Uit de resultaten blijkt dat de meesten tevreden zijn, hoewel er ook verbeterpunten naar voren komen m.b.t de leden- en financiële administratie. Uit de enquête komt ook naar voren dat de besturen/coördinatiegroepen van de afdelingen kampen met een structureel gebrek aan menskracht, waardoor er minder aan belangenbehartiging en lotgenotencontact is gerealiseerd dan gepland. Het verbeteren van deze situatie heeft prioriteit voor het landelijk bestuur.

Daarnaast is er ook dit jaar voor leden en belangstellenden een landelijke bijeenkomst georganiseerd over inhoudelijke en praktische aspecten rond de collectieve verzekering.

Conclusie

Over 2007 kan worden geconcludeerd dat het een druk jaar was met goede resultaten. Antroposana is ook dit jaar een groeiende en bloeiende vereniging gebleken dankzij de inzet van vele leden.

Na de beginjaren komt de vereniging in een nieuwe fase, waarbij verdere professionalisering nodig is. De noodzaak van een eigen kantoor wordt steeds duidelijker ervaren met een directeur en een secretariaat, dat ook inhoudelijke vragen over de AG kan beantwoorden.

Financiële situatie

De ledengroei leverde ook dit jaar meer inkomsten op dan begroot door een hoger bedrag aan ledenbijdragen (zie de jaarrekening bij opbrengsten). Antroposana heeft de resterende extra inkomsten vooral besteed aan voorlichting en informatie.

Een aantal leden betaalde meer dan de normale contributie. Deze overbetalingen zijn schenkingen/vrijwillige bijdragen bestemd voor activiteiten in de afdelingen en zijn op de balans opgenomen (zie het overzicht aan het einde van de jaarrekening).

Daartegenover stonden natuurlijk hogere uitgaven voor bijvoorbeeld de boekhouding, welkomstpakketten, portokosten voor mailings en drukkosten.

Wat betreft de subsidie die Antroposana via het fonds PGO ontvangt, heerste er nog steeds onduidelijkheid. De nieuwe Minister van VWS kwam met een nieuw plan gebaseerd op een indeling in doelgroepen, dat ongunstig zou zijn voor Antroposana. Hiertegen is door ons en door andere verenigingen om verschillende redenen bezwaar gemaakt. Ook door de Tweede Kamer zijn zeer kritische vragen gesteld over dit plan. Minister Klink beloofde eind december met een nieuw voostel komen. Dit is uitgesteld tot begin 2008. Aangezien de afbouwregeling weer een jaar werd opgeschort, heeft Antroposana voor 2007 nog de maximale subsidie van het fonds PGO toegekend gekregen op basis van ons werkplan 2007.

Bestuur

Per 31 december 2006 heeft onze penningmeester Hans van Gennip om een aantal redenen zijn functie neergelegd. Voorzitter Annemieke Jansen heeft als waarnemend penningmeester zijn taken in 2007 overgenomen met ondersteuning van directeur Laurine van Hoëvell en het Ondersteuningsburo (HOB). In de loop van het jaar is echter een ervaren kandidaat penningmeester gevonden in de persoon van de heer Kees Middendorp. Tijdens de Ledenraadsvergadering van 17 november is hij gekozen als bestuurslid en per 1 januari 2008 in de functie van penningmeester.

Bestuurslid Henk Zijlstra is door de Ledenraad met algemene stemmen herbenoemd als bestuurslid voor een tweede termijn. Op diezelfde LRV heeft Antroposana met veel dank afscheid genomen van bestuurslid Maria Dudink vanwege haar grote inzet en betrokkenheid gedurende 10 jaar voor de antroposofische patiëntenbeweging, waarvan bijna vier jaar als bestuurslid van PPAG/Antroposana.

Er is nog geen opvolger voor haar gevonden. Versterking van het bestuur is noodzakelijk voor al het werk dat nodig is om onze doelstellingen te realiseren.

Het bestuur kwam 11 keer officieel bijeen, waarbij mevr. E. Kalsbeek van het HOB of de directeur notuleerde. Daarnaast was er regelmatig contact via de mail en/of telefoon. In februari is een speciale beleidsdag gehouden om gezamenlijk met het bestuur en de directeur het beleid en de prioriteiten voor 2007 verder uit te werken. De samenstelling van het bestuur en een globale taakverdeling vindt u in bijlage 1.

Achterban

Inleiding

Evenals voorgaande jaren heeft de stijgende lijn voor wat betreft de toename van het aantal leden zich dit jaar voortgezet. Begin 2007 telde de vereniging 7706 leden (huishoudens), eind december was het aantal toegenomen en stonden er 8515 huishoudens ingeschreven als lid van Antroposana. Zij zijn ook aangesloten bij een plaatselijke of regionale afdeling.

Deze afdelingen hebben een belangrijke rol gespeeld bij de toename van het aantal leden, door binnen hun werkgebied op actieve wijze vorm te geven aan het realiseren van de doelstellingen van Antroposana.

Afdelingen

Op hoofdlijnen ziet de structuur van de vereniging er als volgt uit:

- Een grote landelijke vereniging;
- Plaatselijke/regionale afdelingen;
- Individuele leden.

De landelijke vereniging heeft een getrapte wijze van formele besluitvorming door de afgevaardigden van de afdelingen in de Ledenraad. De afgevaardigden worden in de Algemene Ledenvergaderingen van de plaatselijke afdelingen gekozen door de leden. Deze leden hebben zich aangemeld bij een afdeling naar keuze of zijn op grond van hun postcode ingedeeld.

Aan het begin van dit jaar had Antroposana:

- Eenentwintig afdelingen, zowel plaatselijk als regionaal. Hiervan hadden:
 - Vijftien afdelingen geen rechtspersoonlijkheid, waaronder één aspirant afdeling en
 - Zes afdelingen wel rechtspersoonlijkheid.
- Vier afdelingen in oprichting (i.o.)

Einde overgangsfase

Tot 1 januari 2007 was een overgangsfase van kracht voor de verenigingen die bij de start van Antroposana (1 januari 2005) nog geen keuze konden maken voor wat betreft aansluiting bij de landelijke vereniging. Vier leden (verenigingen) van het voormalige Patiënten Platform Antroposofische Gezondheidszorg (PPAG) maakten er gebruik van. Het betreft hier:

- Artemis (Amersfoort),
- Helianth (Rotterdam),
- VOAG (Leiden),
- De Zonneweg (Dordrecht).

Als vereniging konden zij tijdelijk gebruik blijven maken van een lidmaatschap en dus niet hun individuele leden.

In de loop van 2006 besloten twee verenigingen, Helianth en de Zonneweg, zich om te vormen tot een afdeling met rechtspersoonlijkheid. Realisatie van dit proces vond plaats op 1 januari 2007.

De twee andere verenigingen, Artemis en VOAG, besloten om organisatorische redenen niet toe te treden als afdeling tot Antroposana. De afspraak werd gemaakt dat met deze verenigingen nauwe contacten blijven bestaan.

Stabiliseren

Met de start van Antroposana was de turbulentie binnen de landelijke patiëntenvereniging niet ten einde. De twee jaar daaraan voorafgaand waren bijzonder intensief geweest om de gewenste transformatie¹ van de antroposofische patiëntenbeweging met succes te realiseren.

In 2005 en 2006 is alles in het werk gesteld om de vereniging te laten groeien en bloeien en de verwachte kinderziektes en onbedoelde gevolgen het hoofd te bieden. Begin dit jaar was duidelijk dat deze grotendeels overwonnen waren en kon 2007 in het teken komen te staan van *stabiliseren*. Vanuit die gedachte is er bewust voor gekozen om (nog) geen projecten op te zetten die moeten leiden tot uitbreiding of doorstart van de (regionale) afdelingen.

Nieuwe afdelingen (i.o.)

In juni besloot de Ledenraad dat aspirant afdeling Antroposana Gouda e.o. kon toetreden als afdeling met stemrecht.

In dezelfde ledenraadsvergadering is besloten dat Artemis en VOAG gastverenigingen zijn. Zij kunnen de ledenraadsvergaderingen bijwonen, uiteraard zonder stemrecht.

Dit jaar is er geen afdeling i.o. geweest die bij het bestuur het verzoek heeft ingediend om toe te treden tot Antroposana als aspirant afdeling, maar de verwachting is dat dit in 2008 wel gaat plaatsvinden. Bij afdeling i.o. Groningen e.o. en gastvereniging Artemis zijn ontwikkelingen gaande die duidelijk in die richting wijzen.

Vanuit het bestuur/de directie wordt de nodige ondersteuning geboden bij het tot stand laten komen van een nieuwe afdeling als hierom door de plaatselijke/regionale contactpersonen wordt gevraagd. De directeur bezocht dit jaar een aantal afdelingen i.o. en initiatiefgroepen, die het voornemen hebben een afdeling i.o. te vormen, om Antroposana te promoten bij (aankomende) leden op voorlichtingsbijeenkomsten. Zo werd een bezoek gebracht aan:

- Initiatiefgroep Utrecht om aanwezig te zijn op een Antroposofiemarkt in het Therapeuticum met het accent op het oprichten van een afdeling van Antroposana. Gesprekken hierover zijn nog gaande.
- Gastvereniging VOAG (Leiden) met een kennismakingsavond over Antroposana: Hoe word/blijf ik gezond? Het achterliggende idee hierbij was om mensen te enthousiasmeren om een coördinatiegroep te vormen.
- Gastvereniging Artemis voor een kennismaking met Antroposana i.v.m. de (mogelijke) omvorming tot een afdeling i.o. van Antroposana.

Eind 2007 had Antroposana (zie bijlage 3):

- Tweeëntwintig afdelingen waarvan:
 - Zestien afdelingen zonder rechtspersoonlijkheid
 - Zes afdelingen met rechtspersoonlijkheid
- Vier afdelingen in oprichting
- Twee gastverenigingen.

¹ Omvorming van het PPAG, een landelijk platform met aangesloten lidverenigingen, naar één grote landelijke vereniging met individuele leden en plaatselijke/regionale afdelingen.

Ledenraad

De afdelingen worden, afhankelijk van hun rechtspositie, geleid door een bestuur of coördinator van de werkgroep. Iedere afdeling kent twee vertegenwoordigers (waaronder een plaatsvervanger) die namens de leden zitting hebben in de Ledenraad. De Ledenraad, het hoogste orgaan binnen de vereniging, komt minimaal twee maal per jaar formeel bijeen. Dit jaar was dat op 2 juni en 17 november. In de Ledenraadsvergadering worden niet alleen belangrijke besluiten genomen op beleidsniveau, maar ook is afstemming tussen de afgevaardigden onderling noodzakelijk om op de hoogte te blijven wat er zoal plaatselijk/regionaal gaande is. Als het gaat om communicatie met de leden, is de Ledenraad de directe gesprekspartner (achterban) van het bestuur.

Informele bijeenkomst

Op de Ledenraadsvergadering is sprake van een:

- Verticale verbinding door middel van Ledenraad – Bestuur – Directeur
- Horizontale verbindingen worden gelegd door de contacten tussen de afgevaardigden van de afdelingen onderling.

Tijdens een Ledenraadsvergadering is doorgaans weinig tijd om op informele wijze met elkaar in contact te komen. Omdat bleek dat hier wel behoefte aan was werd in september 2006 een informele bijeenkomst voor de Ledenraad georganiseerd. De planning was om in 2007 weer een dergelijke bijeenkomst te laten plaatsvinden, maar deze is om organisatorische redenen verschoven naar het voorjaar van 2008

Enquête

In de zomer 2007, twee en een half jaar na de start, vonden het bestuur en de directeur van Antroposana het zinvol om aan de afgevaardigden van de aangesloten afdelingen -de Ledenraad- een aantal vragen te stellen door middel van een enquête. Deze kan gezien worden als een tevredenheids onderzoek.

Doel

Het doel van de enquête was om inzicht te krijgen in:

- hoe de afgevaardigden van een afdeling de periode na de omvorming hebben ervaren;
- hoe op dit moment de stand van zaken op de afdelingen is;
- mogelijke verbeterpunten die het kwaliteitsbeleid van Antroposana ten goede komen.

Respons

Het respons op de enquête was optimaal; 100%! Op grond van dit percentage kan de uitkomst van het onderzoek gekwalificeerd worden als *betrouwbaar*. Ook geeft het aan dat de betrokkenheid van de afdelingen bij Antroposana groot is.

Conclusie

Uitgaande van het doel van de enquête kan mede op basis van het optimale respons vastgesteld worden dat het doel is bereikt.

Naar aanleiding van de verkregen informatie kan geconcludeerd worden dat de meeste afdelingen tevreden zijn met de resultaten van de omvorming. Er zijn daarnaast op hoofdlijnen twee duidelijke verbeterpunten waar te nemen nl:

- de financiële- en ledenadministratie, deze laten te wensen over.
- PR en communicatie naar de achterban, die door enkelen als onvoldoende wordt beschouwd.

Aanbeveling

Als aanbeveling werd gegeven dat het bestuur de bovenvermelde verbeterpunten hoog op de agenda plaatst. Op korte termijn een verbetertraject starten met als doel op beide 'fronten' tot positieve resultaten te komen is noodzakelijk om door te kunnen groeien tot een grote landelijke patiëntenorganisatie.

Beperkende omstandigheden

Uit de enquête bleek ook dat de besturen/coördinatiegroepen van de afdelingen kampen met een structureel gebrek aan menskracht. Dit is een al jaren durend bekend probleem, dat ook geldt voor het landelijk bestuur van Antroposana.

De vereniging draait hoofdzakelijk op vrijwilligers en dat heeft zichtbaar zijn beperkingen. In januari 2006 is uit noodzaak een betaalde kracht, de directeur, aangesteld om werk van het bestuur uit handen te nemen. Onder andere door de snelle, soms ingrijpende, veranderingen binnen onze huidige maatschappij is het haast ondoenlijk om op alle ontwikkelingen adequaat in te spelen. Van de onbezoldigde vrijwilligers die de vereniging rijk is, kan niet verlangd worden dat zij, veelal naast hun betaalde baan, langdurig extra tijd (blijven) investeren om de vereniging naar ieder zijn wens te laten functioneren. Twee jaar na het aanstellen van de directeur, blijkt dat er nog steeds werk blijft liggen dat eigenlijk niet kan blijven liggen.

Op grond van het bovenstaande werd aan het bestuur en de Ledenraad van Antroposana het advies gegeven om te overwegen een tweede betaalde parttime kracht aan te stellen die als project- of beleidsmedewerker de vereniging komt versterken.

Professionalisering

In juni en november is, mede n.a.v. de uitslag van de enquête, met de Ledenraad gesproken over de verdere ontwikkeling van Antroposana. Eind 2007 wordt gezien als het einde van de pioniersfase. Om tot een grote landelijke vereniging met veel actieve leden te komen, het doel destijds van de omvorming van de antroposofische patiëntenbeweging, is een verder "doorpakken" naar professionalisering van de vereniging noodzakelijk. Met de Ledenraad is hierover van gedachten gewisseld, (mogelijke) voor- en nadelen zijn besproken. De Ledenraad ziet het belang in van professionalisering en heeft instemmend gereageerd op het voorstel van het bestuur om in 2008 beleid hierop te ontwikkelen. Op projectbasis betaalde krachten inhuren behoort tot een van de mogelijkheden.

Contact met de achterban

Vanuit het bestuur is Maria Dudink verantwoordelijk voor het onderhouden van de contacten met de achterban. Regelmatig is er e-mailcontact met de Ledenraad en zo nodig wordt er telefonisch overlegd.

Op 31 december heeft Maria haar bestuursfunctie neergelegd, na 10 jaar actief betrokken te zijn geweest als bestuurder binnen de antroposofische patiëntenbeweging, waarvan bijna vier jaar als bestuurslid PPAG/ Antroposana . Helaas is er (nog) geen opvolger voor haar gevonden; de functie wordt nu tijdelijk waargenomen door de directeur.

Tijdens de bestuursvergaderingen wordt structureel 'nieuws van de afdelingen' besproken. Helaas moest ook dit jaar werk blijven liggen door gebrek aan tijd en menskracht.

Het voornemen vanuit het bestuur is om ieder jaar twee afdelingen te bezoeken. Dit jaar heeft de directeur een bezoek gebracht aan:

- Egelantier (Bergen) i.v.m. een avond over Antroposana en de zorgverzekering.
- Hesperis (Amsterdam) i.v.m. een Open Dag. Antroposana was aanwezig met een stand en brochures.

Activiteiten

Inleiding

De activiteiten waren dit jaar veelal een vervolg van zaken, die in 2006 al waren gestart. Zoals eerder vermeld heeft Antroposana zich duidelijk geprofileerd naar buiten door allerlei activiteiten. De extra opbrengsten i.v.m. de aanzienlijke ledengroei zijn grotendeels benut voor voorlichting. Er zijn meer folders gedrukt, waardoor de kosten hoger zijn uitgevallen dan begroot.

In het voorjaar werd de maximale subsidie voor patiëntenverenigingen toegekend door het Fonds Patiënten-, Gehandicaptenorganisaties en Ouderenbonden (PGO). Hierdoor konden we onze doelstellingen voor dit jaar grotendeels realiseren en verschillende werkzaamheden uitbesteden o.a. aan HOB (administratie), Nearchus (Ledenblad) en Wilfried Nauta Webdesign (website).

Conform het werkplan 2007 zijn de volgende activiteiten (al dan niet volledig) verricht.

Voorlichting/informatieverschaffing

Het Tijdschrift

Het verenigingsblad is in haar derde jaargang vier maal verschenen.

Een diversiteit aan artikelen en onderwerpen vulde het blad. Dit alles natuurlijk naast de berichtgeving over de actualiteiten en de bestuursactiviteiten. Van de mogelijkheid voor berichtgeving uit de afdelingen wordt steeds meer gebruik gemaakt, zowel door plaatsing in het blad als door het meezenden van bijlagen. Het tijdschrift Antroposana is tevens te vinden in de wachtkamers van veel antroposofische therapeuten en huisartsen.

In augustus 2007 is in een gesprek tussen bestuursafgevaardigden en de hoofdredacteur de mogelijkheid besproken om het blad voortaan in full-colour te laten verschijnen. De afspraak is gemaakt dat dit vanaf het oktobernummer zou geschieden. Door omstandigheden is de eerste verschijning verschoven naar januari 2008.

Redactievergaderingen

Gemiddeld worden er twee vergaderingen per te verschijnen blad gehouden, die worden voorgezeten door de hoofdredacteur. Over de inhoud, vormgeving en taakverdeling wordt overlegd, alsmede over de verhouding tussen inhoudelijke artikelen en bestuurs- en verenigingsnieuws. Het lag in de bedoeling dat bestuur en redactie over verschillende zaken een brainstormsessie zouden houden, maar door overvolle agenda's is het voornemen verschoven naar begin 2008.

Voorzitter Annemieke Jansen heeft aan het eind van het jaar haar taak als afgevaardigde van het bestuur in de redactievergaderingen overgedragen aan Harjo Walvis, bestuurslid communicatie en PR.

Informatiefolders

De algemene promotiefolder is in zijn huidige vorm niet meer goed bruikbaar. De daarin genoemde onjuiste hoogte van de contributiebijdrage, alsmede het ontbreken van de geboortedatum van het aan te melden lid, (nodig om de demografische situatie van ons ledenbestand in het te schrijven beleidsplan op te nemen) nopen tot herdruk. De vraag naar deze promotiefolder stijgt en heeft tot een zeker aantal aanmeldingen geleid.

Wat betreft de informatiefolders is besloten de oude PPAG-folders, die voorzien waren van een wijzigingssticker, in herdruk te nemen. De teksten worden bij herdruk kritisch bekeken door een tekstschrijver die bekend is met het antroposofisch gedachtegoed. Door een arts wordt bekeken of er nieuwe ontwikkelingen kunnen worden toegevoegd. Het voornemen om tien folders op deze wijze te herzien is gedeeltelijk uitgevoerd. De rest volgt in 2008.

Voorlichtingsactiviteiten van de afdelingen

Veel afdelingen hebben dit jaar een aantal keer een nieuwsbrief met alle regionale activiteiten en achtergrond informatie naar de leden in hun regio gestuurd. Ook is door een groter aantal afdelingen van de gelegenheid gebruik gemaakt om deze nieuwsberichten in te steken in het ledenblad Antroposana.

Naar aanleiding van een besluit op een eerder gehouden Ledenraad is voor de afdelingen drukwerk geproduceerd; briefpapier, vervolgpapier, memopapier en twee formaten enveloppen. Ook is er beschikbaar een voorgedrukt affichepapier. Regelmatig is daar door de verschillende afdelingen gebruik van gemaakt, waardoor enige items al in herdruk zijn gegaan.

De afdelingen werden bij hun activiteiten als lezingen, workshops en open dagen, indien gewenst, ondersteund door bestuur en/of directeur van Antroposana.

Internet

De verzorging van onze website ligt evenals voorgaande jaren, in handen van de heer John Hogervorst (Uitgeverij Nearchus). Hij doet dit in nauwe samenwerking met de directeur van Antroposana en Wilfried Nauta (Webdesign Wilfried Nauta).

In 2007 werd de website 75.752 maal bezocht, waarbij de verschillende pagina's in totaal 471.554 maal werden geraadpleegd. Dit betekent t.o.v. 2006 dat er 8000 (12%) meer bezoekers waren, die echter een kwart minder pagina's hebben bezocht. De invloed van onze collectieve verzekering is duidelijk zichtbaar in het gemiddelde bezoek per dag. Dat was 289 in december 2006 daarna gedaald naar gemiddeld ca 200 en weer gestegen naar 285 in november 2007.

De elektronische nieuwsbrief voor leden is dit jaar 5 keer gemaild naar ca. 300 mailadressen. Ten opzichte van 2006 betekent dit ongeveer 50 nieuwe aanmeldingen voor deze nieuwsbrief.

Mini-Symposium

In oktober heeft er weer een bijeenkomst plaatsgevonden over de ontwikkelingen van de collectieve zorgverzekering. Zie bij verzekeren.

Belangenbehartiging

Belangenbehartiging van de afdelingen

De besturen of de coördinatiegroepen van de plaatselijke afdelingen behartigen de belangen van de leden zelf bij de plaatselijke gezondheidscentra of therapeutica. Een aantal vertegenwoordigt hun leden tevens op regionaal niveau in Zorgbelang (voorheen RP/CP's). De meeste afdelingen dragen zelf bij aan ledenwerving door het organiseren van informatieavonden, open dagen of door aanwezig te zijn op markten van scholen en dergelijke.

Daarnaast vervullen zij ook een belangrijke rol voor de individuele leden, die bij hen terecht kunnen voor advies aangaande allerlei problemen m.b.t. de gezondheidszorg. In 2007 bleek o.a. uit de enquête, dat veel afdelingen te kampen hebben met te weinig mensen. Een aantal afdelingen doet het rustiger aan, waardoor er minder georganiseerd is dan bij de begroting voor 2007 van was uitgegaan. Het landelijk bestuur is nieuw beleid aan het ontwikkelen om de afdelingen te versterken.

Ledenwerving, PR en communicatie

Dit jaar heeft Antroposana op landelijk niveau verschillende activiteiten (mede) georganiseerd:

- ◆ Voorlichtingsavonden over Antroposana en de collectieve verzekering
- ◆ Het FNV-Debat 'Gezond alternatief'.
- ◆ Busreis naar EU-hof in Luxemburg
- ◆ Er zijn persberichten verstuurd en naar aanleiding hiervan zijn artikelen m.b.t. Antroposana (en de collectieve verzekering) verschenen in verschillende bladen zoals Motief, blad van FAG/NVAZ, etc.
- ◆ Mailing naar alle deelnemers aan de collectieve verzekering, die nog geen lid zijn van Antroposana.
- ◆ Mailing naar patiënten antroposofische huisartsenpraktijk in Leiden en Amersfoort.

Deze activiteiten zijn grotendeels uitgevoerd door de directeur en de voorzitter. Door gebrek aan menskracht waren de werkgroepen Beginselverklaring en PR-communicatie dit jaar "slapend".

Positie in Nederland

Zowel in het veld van de reguliere als van de complementaire en antroposofische gezondheidszorg was Antroposana actief. Zo is Antroposana na jarenlang 'aangesloten lid' (zonder stemrecht) bij de NPCF² te zijn geweest nu aspirant lid geworden om na een jaar volwaardig lid met stemrecht te kunnen worden. Onze directeur Laurine van Hoëvell kan nu reeds deelnemen aan het maandelijkse directieberaad van de NPCF. Antroposana is zo direct betrokken bij alles wat er gaande is in het veld van de gezondheidszorg zoals ontwikkelingen rond de subsidie, de patiëntenwet, de AWBZ, persoonsgebonden budgetten, richtlijn ontwikkeling etc. Verder was Antroposana tegenwoordig op een aantal congressen (mede) georganiseerd door de NPCF, VWS, ZON-MW etc. Op het Fusion-congres was de directeur uitgenodigd om als één van de sprekers voor de workshops mee te doen.

² Nederlandse Patiënten Consumenten Federatie

Antroposana was ook actief in de veldraadpleging van ZON-MW voor doelmatigheidsonderzoek naar de kosteneffectiviteit voor de periode 2010-2012. Na allerlei inspanningen kunnen we hiervoor toch in 2008 onderzoeksvoorstellen indienen vanuit patiëntenperspectief. Dit zal in samenwerking met het Louis Bolk Instituut worden opgezet.

Deze verschillende bijeenkomsten bieden een kans Antroposana te profileren en tevens medestanders te vinden om de positie van de patiënt en zijn/haar keuzevrijheid van behandeling te versterken. Tevens wordt er zinvolle informatie verkregen over nieuwe ontwikkelingen op het gebied van de gezondheidszorg.

In het complementaire zorgveld is samengewerkt in de werkgroep CAM³ met de andere 3 complementaire hoofdstromen: homeopathie, acupunctuur, natuurgeneeswijzen. Het doel is om door bundeling van krachten de positie van de complementaire zorg te verbeteren, zie het onderdeel keuzevrijheid, vraagsturing, effectiviteit. Deze werkgroep is bezig om in een nieuwe vorm als Patiënten Platform Complementaire Gezondheidszorg onder de NPCF verder te gaan.

De voorzitter en directeur hadden contact met de projectmanager van de KVHN (Koninklijke Vereniging voor Homeopathie Nederland) om te overleggen over gemeenschappelijke belangen en projecten.

In het veld van de antroposofische gezondheidszorg is op verschillende terreinen zoals de collectieve zorgverzekering en registratie van antroposofica projectmatig samengewerkt met de NVAZ⁴. Verder neemt Antroposana deel aan het PAG⁵ waarin overlegd wordt met een afvaardiging van de antroposofische zorgaanbieders, opleidingen, onderzoeksinstellingen en producenten. Voorzitter Annemieke Jansen zit in de voorbereidingscommissie van dit PAG.

Een afvaardiging van het bestuur heeft deelgenomen aan de conferentie van de Medische Sectie van de AViN (Antroposofische Vereniging in Nederland) voor meer contact en verdieping plus inspiratie.

Positie in Europa

Namens Antroposana nam onze adviseur René de Winter ook in het verslagjaar 2007 aan diverse internationale bijeenkomsten deel. Grotendeels geschiedde dat wederom onder de paraplu van de EFPAM (European Federation of Patients' Association for Anthroposophic Medicine). EFPAM nam ten aanzien van een aantal consultaties van de Europese Commissie stelling, mede namens haar leden. Het betrof standpunten ten aanzien van rookvrije plaatsen, het voortbestaan van het verbod op reclame voor receptgeneesmiddelen en de informatievoorziening aan patiënten. Omdat de Europese instellingen erg bureaucratisch werken, is soms maar erg weinig van de gemaakte opmerkingen in het beleid terug te vinden. Maar de situatie lijkt zich wel wat te verbeteren, zij het dat het hier om een zaak van lange adem gaat. Voorts ondersteunde EFPAM de grootschalige actie om Complementaire en Alternatieve Geneeskunde opgenomen te krijgen in het Europese researchprogramma voor 2008-2013 (met succes!) en was de federatie vertegenwoordigd bij een workshop over homeopathische geneesmiddelen voor nationale geneesmiddeltoelatingsautoriteiten van de EMEA (European Agency for the Evaluation of Medicinal products)

³ Complementary and Alternative Medicine

⁴ Nederlandse Vereniging Antroposofische Zorgaanbieders

⁵ Platform Antroposofische Gezondheidszorg

in Londen. Daarbij werd een verklaring afgegeven over de bedreigde keuzevrijheid van patiënt en arts en de mangelende verkrijgbaarheid van antroposofische geneesmiddelen in de Europese lidstaten.

René de Winter vertegenwoordigde Antroposana bij de jaarvergadering van de EFPAM op 5 oktober 2007 in Dornach (Zwitserland). Tijdens de jaarvergadering werd het voorstel om de komende jaren het thema "patiëntencompetentie" prominent op de agenda te zetten, goedgekeurd. De lidverenigingen wordt gevraagd ook aandacht aan dit belangrijke thema te geven. Met de opname van de vereniging Antrosana România kon EFPAM haar 15^e lid verwelkomen.

De EFPAM is als medeoprichter van het European Forum on Complementary and Alternative Medicine, een werkgroep van de invloedrijke European Public Health Alliance betrokken bij de formulering van standpunten betreffende diverse aspecten van de Europese gezondheidszorg. Via de EPHA, die bij de Europese Commissie vaak een gewillig oor vindt, worden de reacties aan de Europese Commissie doorgespeeld. Daarnaast blijft EFPAM ook zelfstandig actief op verschillende gebieden (zie vorige alinea).

René de Winter nam eveneens deel aan de vergaderingen van IKAM, de Internationale Coördination Anthroposophische Medizin (koepel van alle organisaties op het gebied van de antroposofische gezondheidszorg in de wereld). Speciale thema's in 2007 waren de initiatieven die worden ondernomen om op Europees niveau professionele standaarden voor de verschillende antroposofische therapierichtingen tot stand te brengen, de omschrijving van de grondslagen van de antroposofische geneeskunde en therapieën in een voor deze tijd begrijpelijke (wetenschappelijke) taal en de actuele stand in de verschillende Europese landen (waaronder met name Nederland, Zweden, Italië en Spanje). Ook werd deelgenomen aan de vergaderingen van de speciale IKAM-Commissie die zich bezighoudt met de situatie rondom de antroposofische geneesmiddelen in Europa.

Het in 2006 van start gegane project ELIANT (afkorting van European Alliance for Applied Anthroposophy, ofwel Europese Alliantie voor Toegepaste Antroposofie), waarin diverse internationaal opererende antroposofische belangenorganisaties op het gebied van gezondheidszorg, onderwijs, heilpedagogie, voeding en landbouw vertegenwoordigd zijn, zag eind 2007 zijn 300.000^e handtekening binnenkomen. Daarmee is de beoogde één miljoen handtekeningen van sympathisanten weliswaar nog niet gehaald, maar wel een bemoedigende start gemaakt. De actie zal in 2008 met verhoogde inspanning worden voortgezet. In 2007 werd twee maal in Brussel vergaderd over de te nemen vervolgstappen als alle benodigde handtekeningen verzameld zijn.

Juridische procedures over antroposofica

Namens Antroposana namen directeur en voorzitter deel aan de werkgroep antroposofica waarin met de andere deelnemende partijen -de NVAA, Weleda en Wala- en de advocaten dit jaar 5 keer overleg heeft plaats gevonden over de 2 juridische procedures, die er lopen.

Kort Gedingprocedure

Inzet is de markthandhaving van de antroposofische geneesmiddelen totdat ten finale in de Bodemprocedure is beslist. Deze procedure was in de fase van Cassatie bij de Hoge Raad waarbij is besloten twee prejudiciële vragen aan het Europese Hof van Justitie te stellen. Het mondelinge pleidooi hiervoor heeft op 15 maart plaatsgevonden bij het EU-Hof in Luxemburg. Antroposana is met een bus vol enthousiaste leden erheen gegaan om de zitting bij te wonen en als patiënten zichtbaar te zijn.

Het Europese Hof van Justitie te Luxemburg heeft op 20 september 2007 jl. geoordeeld dat de geneesmiddelenrichtlijn 2001/83/EG een alomvattende regeling is. Dat betekent volgens het EU-Hof dat geneesmiddelen alleen met een vergunning krachtens deze richtlijn in de handel mogen worden gebracht.

De Hoge Raad der Nederlanden zal vervolgens op basis van het oordeel van het Europese Hof arrest wijzen. Daartoe zal de Procureur-Generaal een conclusie schrijven, die begin 2008 wordt verwacht. Ondertussen kunnen de antroposofica op de markt blijven.

Bodemprocedure

Het mondelinge pleidooi van het Hoger Beroep in de Bodemprocedure is voorlopig opgeschort, omdat daarvoor het arrest van het EU-Hof van Justitie van belang was.

Verzekeringen

De Werkgroep Complementaire Zorgverzekering, waarin Antroposana samenwerkt met de NVAZ en Weleda Nederland NV, onder voorzitterschap van Annemieke Jansen, heeft zoals eerder al gemeld een "eigen" collectieve polis met aangepaste polisvoorwaarden kunnen realiseren voor 2007 bij De Amersfoortse Verzekeringen.

In de zomer werd duidelijk dat de declaraties op de aanvullende verzekeringen veel hoger waren dan de opbrengsten aan premies. Dit leverde een fors negatief resultaat op voor De Amersfoortse in 2006, wat ook voor 2007 op basis van de cijfers voor 2007 werd verwacht. Om de polis in de toekomst gezond te krijgen is gezamenlijk besloten de focus van de verzekering te richten op complementair werkende artsen en antroposofische therapeuten van wie de beroepsvereniging is aangesloten bij de NVAZ. Dit sluit aan bij de doelstellingen van Antroposana. Voor een groep deelnemers betekent dit echter een versmalling, waardoor ongeveer 430 personen de verzekering hebben opgezegd. Daarnaast zijn er ook 355 nieuwe polissen afgesloten en is het totaal nu 3.537 polissen met ruim 6.400 verzekerden.

De werkgroep heeft samen met onze adviseur Jos Mud van Benefits4all in 2007 acht keer vergaderd en tevens nog vier keer onderhandeld met een afvaardiging van De Amersfoortse. Door een aantal activiteiten zoals o.a. een mailing naar alle Antroposana-leden die nog geen gebruik maken van de Antroposana-polis, waren de uitgaven wat hoger dan begroot, maar deze investeringen waren nodig om onze collectiviteit te stabiliseren.

Keuzevrijheid, vraagsturing en effectiviteit

Voor echte keuzevrijheid van behandeling en vraagsturing is het nodig, dat complementaire zorg uitgevoerd door artsen in de basisverzekering vergoed wordt. Hiervoor werkt Antroposana samen met de andere complementaire hoofdstromen in de Werkgroep CAM. Op het al eerder genoemde debat in samenwerking met FNV bondgenoten bleek aan het einde dat ongeveer 80 % ervoor was om CAM in de basisverzekering op te nemen.

Vanuit CAM is ook contact gelegd met CVZ (College van Zorgverzekeringen), dat voor de minister de inhoud van het basispakket beoordeelt en bepaalt. Naar aanleiding hiervan zijn DBC's (Diagnose Behandel Combinaties) voor homeopathie en natuurgeneeswijze ingediend. De beoordeling bij het DBC-onderhoud verloopt moeizaam, omdat men de aanvraag niet wil beoordelen, als de effectiviteit niet evidence-based bewezen is.

Interdisciplinaire Klachten- en Bemiddelings Commissie (IKBC)

In de landelijk werkende IKBC wordt Antroposana vertegenwoordigd door mr. Inga Swane, die in deze commissie een permanent lid is vanuit de patiënten. Bij een aantal vergaderingen was tevens directeur Laurine van Hoëvell aanwezig om het reglement aan te passen vanwege een wijziging van de Wet Klachtrecht Cliënten Zorgsector en de tot standkoming van de Klachtenrichtlijn Gezondheidszorg. Verder is het nieuwe Convenant van de beroepsgroepen AG m.b.t. de klachtencommissie goedgekeurd en ondertekend. De klachtencommissie kreeg in 2007 welgeteld één klacht, die door ondersteuning van de klager is opgelost.

Werkgroep Antroposofische Kliniek

De werkgroep Antroposofische Kliniek heeft dit jaar in verband met gezondheidsredenen van de bestuursleden weinig activiteiten kunnen ontplooiën.

Voorwaardenscheppend

Het HOB heeft dit jaar wederom op professionele wijze het secretariaat vervuld. Zij verzorgen met een Antroposana-team o.l.v. Anneke Bos de telefonische bereikbaarheid op de ochtenden van alle werkdagen. Verder regelt men het overige secretariaatswerk als de postverwerking, de leden- en de financiële administratie. Tevens ondersteunt het team de afdelingen op hun verzoek. De drukte rond de verzekering en de groei van het ledental namen ook hier meer kosten met zich mee waardoor deze hoger uitkwamen dan gebudgetteerd.

Dit was voor Antroposana het 2^e jaar met een directeur in functie. Laurine van Hoëvell heeft zich op vele terreinen ingezet voor de vereniging zowel in beleidsvoorbereidende als in uitvoerende zin conform de taakomschrijving.

Lotgenotencontact

In Haarlem is als vervolg op de pilot met diabetespatiënten een tweede groep georganiseerd. Het accent lag op proeven en in beweging komen gebaseerd op antroposofische inzichten, die in de dieettherapie en de euritmie gebruikt worden. De deelnemers waren enthousiast. De terugkomdagen verliepen echter organisatorisch moeizaam.

In Leeuwarden is voorzichtig gestart met een vrouwencontactgroep rond de overgang.

Vanuit de antroposofie zien we het lotgenotencontact breed, met de focus op het delen van ervaringen of samen werken aan gezond worden door het aanspreken van het zelfherstellend vermogen en/of het verbeteren van de kwaliteit van leven. Het sociale aspect speelt hierbij een belangrijke rol. Vanuit de antroposofische inzichten zou zo'n vorm van lotgenotencontact ook een plaats kunnen vinden bij de collectiviteit van Antroposana. We zoeken naar nieuwe vormen hiervoor. Hierover is ook advies gevraagd aan derden. Het vraagt echter meer tijd dan verwacht en er is tevens te weinig menskracht voor. Hierdoor is er minder uitgegeven, dan gebudgetteerd.

Verder zijn bij de plaatselijke afdelingen verschillende avonden, workshops etc. gehouden over allerlei thema's rond lotgenotencontact variërend in aantal deelnemers van kleine groepen tot een bijeenkomst met zo'n 100 mensen over 'relaties'.

Bijlage 1

Het bestuur van Antroposana in 2007

Annemieke Jansen	voorzitter, contacten directeur, collectieve zorgverzekering, redactie, algemene zaken, positionering
Tevens	waarnemend penningmeester
Monique van der Kooij	secretaris
Henk Zijlstra	coördinatie technische productie en verzending ledenblad, begeleiding ontwikkeling en productie informatiefolders, ondersteuning bij voorlichtingsactiviteiten en lezingen/voordrachten
Maria Dudink	contactpersoon afdelingen
Harjo Walvis	communicatie en PR
Kees Middendorp	m.i.v. 17-11-'07 en per 01-01-'08 penningmeester

René de Winter Adviseur Europese zaken en vertegenwoordiger EFPAM

Directeur Laurine van Hoëvell-van Dapperen

Ondersteuning

HOB Teamleidster Antroposana: Anneke Bos
Notulist: Elsabe Kalsbeek
Financiële ondersteuning: Eric Thier (directeur HOB)

Antroposana afvaardiging in IKBC (Interdisciplinaire Klachten en BemiddelingsCommissie)

Inga Swaane	permanent lid klachtencommissie
Johan Joppe	plaatsvervangend permanent lid
Laurine v. Hoëvell	gastlid

Werkgroep Complementaire Zorgverzekering

Annemieke Jansen	voorzitter Antroposana en tevens voorzitter werkgroep
Laurine van Hoëvell	directeur Antroposana
Hans Nijns	directeur Weleda Nederland NV
Angela van Bennekom	markt manager medisch Weleda Nederland NV
Annoesjka de Bruyn	bureaumanager NVAZ

Jos Mud, adviseur Benefits4all, intermediair

Werkgroep Beginselverklaring (slapend)

Laurine van Hoëvell
René Eijssen
Anuscka Goekoop

Werkgroep PR en comm. (slapend)

René Eijssen
Bernard Heldt
Anuscka Goekoop

Werkgroep Antroposofische Kliniek

Jan Tulner
Rob Kaptein
Taan Ogilvie

Bijlage 2

De redactie van Antroposana in 2007

John Hogervorst (hoofdredacteur),
Corrian Hukema,
Lyda Keizer-Wingelaar,
Mieke Linders,
Aad Meijer,
Diederick Sprangers.

Annemieke Jansen, bestuursgedelegeerde

Bijlage 3

Afdelingen zonder rechtspersoonlijkheid

De Wilg (Alkmaar)
Lennart Begeer
072-56 45154

Patiëntenvereniging Meander (Breda)
Hans van Gennip
076- 587 88 34

Patiëntenvereniging Duindoorn (Den Haag)
Lous Fricke
070-3245768

Patiëntenvereniging Egelantier (Bergen)
Etty Hebers
072-5818022

Medisch Deelgenootschap 's-Hertogenbosch e.o.
Hanny Smulders
073-6413402

Patiëntenvereniging Friesland (Leeuwarden)
Ria Dijkstra
058-2664746

WAGD (Doetinchem)
Margriet Zoelman
0314-332274

SAGA (Apeldoorn)
Elisabeth Duisterhof
055-5214161

Antroposana Gouda en omstreken
Cobi van de Coevering
0182-37 36 50

Regio Centrum
Bernard Heldt

030-6953621

Regio Zuid (Brabant)
Jan Frima
040-2450147

Regio Zuid (Limburg)
Johan Littel
045-5215407

Regio Noord. Nog geen contactpersoon.

Regio Noord-West. Nog geen contactpersoon.

Regio Oost. Nog geen contactpersoon.

Regio West. Nog geen contactpersoon.

Afdelingen met rechtspersoonlijkheid

Patiëntenvereniging Hesperis (Amsterdam)
06-450 33 232

Patiëntenvereniging Symphytum (Vlaardingen)
Yvonne van Pelt
010-5917215

Patiëntenvereniging Artaban (Hoorn)
Piet van Vuure
0229-214894

Patiëntenvereniging De Keerkring (Haarlem)
Bert van Westerop
023-5272576

Patiëntenvereniging Helianth (Rotterdam)
Piet Kraaijestein
010-2202071
fax 010-2869849

Patiëntenvereniging Zonneweg (Dordrecht)
Leo van Driel
070-3630830

Afdelingen in oprichting

Patiëntenvereniging De Linde (Tilburg)
Ruur Spijkerman
013-5351283

Aquamarijn (Arnhem)
Gerard Rotteveel (tijdelijk)
026-3512712

De Maretak (Zoetermeer)
Yvonne Meppelink
079-3413100

Eindhoven
Jan Frima
040-2450147

Groningen
Cia ten Brinke

Gastverenigingen

Patiëntenvereniging Artemis (Amersfoort)
Berber Steenstra
033-4611086

Vereniging Ondersteuning Antroposofische Geneeskunde (VOAG) (Leiden)
Monique Collée
071-5120398